

Hrvatski se jezik voli znanjem.

EUROPSKE INTEGRACIJE I HRVATSKI JEZIK*

Dalibor Brozović

Položaj hrvatskoga jezika u europskim integracijama, postojećim i budućima, nije lako opisati ni načelno ni konkretno, bez obzira je li Republika Hrvatska već članom koje od raznih europskih udruga, regionalnih ili u načelu općih, ili ćemo se učlaniti tek jednom u budućnosti. U svakom slučaju, jezični je problem prisutan u svakoj od europskih integracija, na ovaj ili onaj način, u ovom ili onom opsegu. Bit će to i u budućnosti i manifestirati se u veoma različitim oblicima, a neke je teško i predvidjeti.

Nema sumnje da je od svih europskih integracija najvažnija Europska unija, ona je najdalje došla u objedinjavanju svojega članstva, a ujedno se o jezičnim problemima, koji nas ovdje prvenstveno zanimaju, najviše raspravljalo upravo u njezinu krugu. Unija je osnovana zapravo 1957. i prvim su njezinim članicama bile Francuska, Italija, Belgija, Luksemburg, Nizozemska i Zapadna Njemačka (od ujedinjenja jednostavno Njemačka). O Uniji se dugo govorilo

* U Matici hrvatskoj održana je 20. svibnja ove godine tribina pod naslovom Europske integracije i hrvatski jezik. Izlaganja M. Pejčinović, M. Bratanić, R. Mataševića i M. Tadića (bez priloga V. Ivira) objavljena su u Vijencu br. 217 od 27. lipnja 2002., str. 4–5. Moje izlaganje nije tada još bilo spremno za tisak i objavljuje se sada u Jeziku.

kao o šestorici, a glavnu su ulogu imale očito Francuska i Njemačka, što se odražavalo i na jezičnom planu. No toj šestorici pridružilo se do 1986. još šest članica: 1973. Danska, Ujedinjeno Kraljevstvo i Irska, 1981. Grčka i 1986. Španjolska i Portugal. O Uniji se od tada često govorilo skraćeno kao o “Dvanaestorici”, a to se odražavalo i u simbolima. No danas Europska unija ima petnaest članica, jer su se 1995. pridružile još Austrija, Švedska i Finska. A kako se povećavalo članstvo, tako je raslo i značenje jezičnih pitanja u Uniji.

Očito je dakle da je jezični problem stvarno jedan od najtežih problema Europske unije. Težina toga problema ne sastoji se samo u mnogobrojnosti, velikoj različitosti i terminološko-pravnoj neusklađenosti službenih jezika samih država članica nego je tu i jedan veoma težak praktični problem – financijsko opterećenje Unije glomaznim prevodilačkim aparatom (s njegovom tehničkom opremom, često veoma skupom) i još glomaznijim birokratskim aparatom koji opskrbljuje samo mnogobrojne prevodilačke ekipe. Kada se god govori o jezičnim pitanjima u funkcioniranju Unije, uvijek je na dnevnom redu ta financijska i tehnička strana samoga problema.

U početku su službenim jezicima Unije priznavani službeni jezici svih država članica. To je razmjerno dobro funkcioniralo u razdoblju šestorke, tada su službenim jezicima bili samo francuski, njemački, talijanski i nizozemski (francuski i njemački pokrivali su i Luksemburg, francuski i nizozemski i Belgiju). Ni povećanje članstva 1973. nije još ozbiljnije pogoršalo situaciju – pridruživanje Ujedinjenoga Kraljevstva i Irske nije stvaralo većih teškoća, engleski je jezik očito već imao znatnu ulogu u suvremenim međunarodnim zbivanjima, a ulazak Danske već se više osjećao, ali dodavanje danskoga službenim jezicima Unije još se razmjerno lako dalo podnijeti. Znatno veće probleme stvorio je ulazak Grčke i poslije Španjolske i Portugala. To je već značilo da su u razdoblju dvanaestorice službenim jezicima Europske unije bila četiri germanska jezika (njemački, engleski, nizozemski i danski), četiri romanska (francuski, talijanski, španjolski i portugalski) i još grčki, dakle ukupno devet jezika.

To je funkcioniralo tako da se svako izlaganje na bilo kojem jeziku prevodilo na svaki drugi jezik, dakle ne samo na francuski i engleski, ili njemački. Ako je, primjerice, govornik govorio grčki, moralo se to izlaganje prevoditi na sve službene jezike, dakle i na danski, nizozemski, portugalski itd. Isto je pravilo vrijedilo i za službenu dokumentaciju. Jasno je kakav kompliciran i glomazan prevodilački mehanizam zahtijeva takva praksa i kakvo je to opterećenje za proračun. No priča se ne zaustavlja na razini dvanaestorice.

S posljednjim primanjem novih članova došlo je do već apsurdne situacije. Ulazak Austrije nije donio novih problema, Njemačka je jedan od osnivača Unije, ali ulazak Finske i Švedske značio je znatnu komplikaciju (u raznim je razgovorima najveću zabunu izazvalo pojavljivanje finskoga jezika kao even-

tualnoga kandidata za službeni status). Sada se u Uniji zapravo napušta nekadanja jezična praksa, ostat će u uporabi samo veliki, takozvani svjetski jezici. Definitivnih rješenja doduše još nema (najmanje za budućnost), mogući su i neki kompromisi, ali osnovne su linije već jasne.

Prema tome, kada jednom Hrvatska uđe u Uniju, hrvatski ne će postati jednim od obvezatnih službenih jezika, jer će još prije nas ući nekoliko država s krajnje različitim službenim jezicima (među njima će prvi put biti bar neki slavenski jezici) i prvobitna jezična praksa Europske unije postala bi ne samo apsurdom nego i potpunom tehničkom, kadrovskom i financijskom nemogućnosti. To znači, čini se, da se ne moramo puno brinuti za prevoditelje s hrvatskoga u radu Unije, posve sigurno ne na sve jezike. Ne će biti ni mnogo novih briga za prevoditelje na hrvatski.¹ Jedino će biti mnogo veoma različitih problema s prevodjenjem glavnine hrvatskih zakona na svjetske jezike, jer Unija mora imati na raspolaganju uvid u zakone svih članica. No to će se već riješiti u samoj zemlji, ali nešto drugo je važno.

Mislim naime da Hrvatska kada se pridruži Uniji, mora biti među onim članicama koje će se zalagati da engleski ne postane jedinim službenim jezikom Europske unije (kakva postoji tendencija), a da se osigura i zadrži ravnopravnost za sada bar francuskoga. Nije riječ samo o tome da Velika Britanija i Irska ne bi bile jedine praktički privilegirane članice, niti je u pitanju samo veći izbor, ima i drugih razloga o kojima ne bih govorio bar ovom prilikom. U svakom slučaju, takvim bismo stavom stekli više simpatija nego što bismo se zamjerili samim Britancima.

Do sada je bilo riječi uglavnom o Europskoj uniji, no ima još europskih udruga i integracija, u nekima smo i mi članovi, u drugima ćemo to biti, uglavnom brzo. Mislim da su, što se jezične problematike tiče, dva pitanja za nas važna. U raznim razgovorima bit će riječi o nekoj jezičnoj problematici. Primjerice, pregledi jezične situacije na našem kontinentu, pitanja autentičnosti tekstova, problemi takozvanih regionalnih jezika, razne statistike, rasprave o nekim jezičnim sporovima ili o jezičnim manjinama, i slično. U svim takvim prilikama bit će raznih pokušaja da se tri države iz ovoga dijela svijeta, to jest Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Srbija i Crna Gora tretiraju zajedno. Nisu važni razlozi i povodi za takve pokušaje, ima ih više i raznih, ali bitno je da će sličnih pokušaja bez sumnje biti. Naravno je da se treba odupirati takvim tendencijama, ali pitanje je kako.

1 U svakom slučaju, pisane odluke Unije i njezinih tijela ipak se prevode na sve jezike članica i ta će se praksa sigurno nastaviti i u budućnosti, no to samo za se nije veliko opterećenje.

Nijekati da postoji bilo kakvo zajedništvo, nema smisla. Kada nam se kaže da postoji međusobna razumljivost, lako je odgovoriti da se međusobno razumiju i Danci i Šveđani, a ipak ih nitko ne tretira zajedno. No kao ozbiljniji protuargument našem stavu mogu nam se navesti glavni brojevi od jedan do sto ili osobne zamjenice, gdje u oba ta slučaja zaista nema nijedne razlike u jeziku Bošnjaka, Crnogoraca, Hrvata i Srba. Takve će nam se činjenice u svakom slučaju servirati i na to treba odgovoriti. Jer može nam se ponuditi i poznata Swadesheva lista od sto riječi osnovnoga leksičkog fonda, prema kojoj se listi često određuju odnosi među jezicima. Tu će u hrvatskome i srpskom standardnom jeziku biti 99 istih riječi, a razlikovat će se samo jedna, i to *jetra/džigerica* (ali i Srbi jedu jetrenu paštetu, a i za Hrvate je *džigerica* stilem u određenim frazama).

Istina jest, dakle, da su standardni jezici navedenih naroda formirani doduše na gotovo istoj (ne i posve istoj) novoštokavskoj dijalektnoj osnovici, ali *bitno* je da se nisu razvijali ni u zajedničkom procesu standardizacije ni u istim općecivilizacijskim uvjetima i okruženjima, niti su se standardizirali istodobno (hrvatski je proces započeo polovicom XVIII. stoljeća, ostali u raznim fazama XIX. ili čak XX. stoljeća). Upravo zbog svih tih činjenica nastale su u nacionalnim oblicima standardne novoštokavštine određene razlike.² O njima ne treba raspravljati onaj tko nije siguran u svoju kroatističku i općelingvističku potkovanost. Bolje je s jezikoslovnog polja prijeći na teren demokracije, to svaki diskutant mora razumjeti, pa i prihvatiti makar mu to možda i ne bilo drago. Treba dakle istaknuti da zbog postojećih razlika, *kakve god i kolike* god one bile, Hrvati ne mogu kao svoj priznavati tekst koji nije napisan na hrvatskome jeziku, a slično vrijedi i za ostale spomenute narode. To je sve vrlo važno – ideje o kojima se govori u međunarodnim organizacijama odražavaju se i na shvaćanja u javnostima država članica, a onda i šire. Nije nam svejedno ni nevažno kako će se naša jezična situacija tretirati u enciklopedijama, leksikonima, srednjoškolskim udžbenicima, statistikama, medijima, filološkim studijima i u drugim sličnim prilikama i sredinama u Europi i u svijetu.

Drugo je pitanje službenih jezika u integracijama u kojima sudjeluju sve europske zemlje, ili će prije ili poslije sudjelovati. Tu se podrazumijeva i Rusija i svakako će se postavljati i pitanje treba li ruskomu jeziku priznati status kakav imaju veliki zapadni jezici. Ne zato što je ruski jedan od službenih jezika Ujedinjenih naroda (uz engleski, francuski, španjolski, kineski i arapski), nego

2 O tim sam pitanjima već mnogo puta pisao, počev od knjige *Standardni jezik* (Zagreb, MH, 1970.), a u posljednje doba u ovogodišnjem *Jeziku: Lingvistički nazivi na srednjojužnoslavenskom području*, br. 1, str. 1–9, i *Jezik kao bitna odrednica kulturnog identiteta*, br. 3, str. 82–91.

zbog mjesta ruskoga jezika u velikom dijelu Europe. Ruski je u XIX. stoljeću i nakon II. svjetskog rata imao bitno važnu ulogu u slavenskom svijetu i uopće u istočnoj polovici našega kontinenta, a takvu će ulogu bez sumnje i opet steći. Službeni status ruskoga jezika dao bi nama prednost sličnu onoj kakvu imaju zapadni Europljani s engleskim i(li) francuskim. Iznijet će samo jednu pojedinost. Ako predavač ruskoga jezika našem čovjeku (đaku ili odraslomu) kaže da u ruskome osnova *прыг-* označava ideju skakanja, naš će čovjek automatski, bez tumačenja i razmišljanja, odmah znati da *прыгат'* znači *skakati*, a *прыгнут'* da znači *skočiti*. Neslavenu su potrebne 2–3 godine ozbiljnog učenja da savlada glagolski vid (upravo se o vidu i radi u odnosu *прыгат'/skakati* i *прыгнут'/skočiti*). Nema sumnje da i takve činjenice imaju svoju težinu, razumije se, ne samo lingvističku.

Sažetak

Dalibor Brozović, sveuč. prof. u m.
UDK 327.39:339.924(4):811.163.42, znanstveni članak,
primljen 19. srpnja 2002., prihvaćen za tisak 5. rujna 2002.

European Integrations and the Croatian Language

A variety of linguistic questions both practical and those that require taking a principled stand appear in connection with the European Union and other European integration organizations of which Croatia is a member or expects to become one. Croatia must be prepared to face these problems even more so since there are certain questions which relate specifically to her.

OBAVIJESNO USTROJSTVO USKLIČNE REČENICE

Dubravka Smajić

U hrvatsko je jezikoslovlje obavijesno rečenično ustrojstvo kao važnu teorijsku postavku uveo Radoslav Katičić uspostavljajući jasnu razliku između gramatičkoga i obavijesnoga rečeničnoga ustrojstva. “Razlika je među njima u tome što je obavijesno ustrojstvo rečenice zasnovano na obavijesnosti i zalihosti rečeničnoga sadržaja, a gramatičko ustrojstvo na obavijesnosti i zalihosti gramatičkih svojstava riječi. Obavijesno ustrojstvo rečenice obavijesno je i zalihosno s obzirom na ono što se kazuje, a gramatičko je obavijesno i zalihosno s obzirom na ono čime se kazuje. To su dva pristupa raš-